

Samen voor een duurzaam 's-Hertogenbosch

Verkiezingsprogramma 2015-2018

GROENLINKS

Samenvatting

GroenLinks streeft naar een levendig, groen en sociaal 's-Hertogenbosch, voor huidige en toekomstige generaties. De balans tussen mens, milieu en economie staat centraal.

De enige economie met toekomst is een duurzame economie. Met minder energieverbruik en vervuiling. En meer ruimte voor lokale en regionale producten en diensten die getuigen van kwaliteit en maatschappelijke meerwaarde.

De samenleving neemt initiatieven; de gemeente pakt een nieuwe rol: zij faciliteert, stimuleert en verbindt. Wij willen juist groene en sociale initiatieven steunen en versterken.

We staan voor verantwoord financieel beleid, waarbij mensen belangrijker zijn dan cijfers.

Investerings in de bevolking en in de kwaliteit van 's-Hertogenbosch houden de gemeente economisch sterk.

GroenLinks blijft met ondernemers en burgers werken aan een klimaatneutraal 's-Hertogenbosch. Energiebesparing enerzijds en toepassing van duurzame energie anderzijds is goed voor milieu, werkgelegenheid, wooncomfort en energierekeningen. Groen werkt!

De bereikbaarheid van 's-Hertogenbosch is een groot goed, maar mag niet ten koste gaan van leefbaarheid en gezondheid. GroenLinks geeft ruim baan aan fiets en openbaar vervoer.

De stad mag niet nog meer buitengebied opslokken. Ons groen en water zijn te belangrijk voor mens en dier, in de stad en omliggende dorpen. Wij streven bovendien naar groene wijken.

Natuurlijk stimuleert GroenLinks stadslandbouwinitiatieven, biologische landbouw en verduurzaming van gangbare landbouw in de regio.

Mensen dienen zich op eigen wijze actief te kunnen inzetten voor de samenleving. Als ze dat niet lukt op eigen kracht, geven we steun. De gemeente moet daarom volop inzetten op werkgelegenheid en onderwijs, en op de samenhang tussen die twee. Ook wil GroenLinks een sterkere relatie tussen onderwijs en sport, cultuur en maatschappelijke oriëntatie.

Problemen in wijken verdienen een gezamenlijke aanpak van gemeente, instellingen en buurtbewoners. Samen houden we de woonomgeving leefbaar, schoon en veilig.

Vanaf 2015 krijgt de gemeente veel taken op het gebied van zorg en welzijn. GroenLinks verzet zich landelijk tegen de grote bezuinigingen die daarmee gepaard gaan. Lokaal vangen wij de gevolgen zo goed mogelijk op.

In beginsel geven bewoners hun eigen zorg vorm. Vrijwilligers en mantelzorg worden ingeschakeld waar het kan, professionele zorg waar het moet. In het gezondheidsbeleid krijgen preventie en het stimuleren van een gezonde levensstijl veel aandacht. Zo willen wij in de woonomgeving voldoende groen en gelegenheid voor sport en bewegen.

GroenLinks staat voor een gemeente waar iedereen mag en kan meedoen. Ongeacht geslacht, seksuele voorkeur, afkomst, leeftijd of handicap. Overal hoort ruimte te zijn om het eigen talent te ontwikkelen en samen vorm te geven aan de samenleving. Kunst, cultuur en media inspireren ons en houden ons een spiegel voor.

Speerpunten

GroenLinks maakt zich sterk voor een groene economie:

- Energiezuinig maken van bestaande woningen en andere gebouwen.
- Realisatie van ten minste vijf grote nieuwe windmolens voor 2018.
- Ten minste twintig procent meer zonne-energie voor 2018.
- Fairtrade Gemeente worden en nog duurzamer inkopen.
- Blijven investeren in werkgelegenheid, sociale voorzieningen, zorg en welzijn.

GroenLinks maakt zich sterk voor het eerlijk delen van kansen:

- Voortvarende aanpak van werkloosheid en werken aan een goed alternatief voor de sociale werkvoorziening.
- Armoede bestrijden door goede hulpverlening en ruimhartige inkomensondersteuning.
- Onderwijs als basis voor de toekomst: een diploma voor alle jongeren.
- Zorg dichtbij en op maat, met eigen regie voor cliënten.
- Meer ruimte voor sport en beweging in de buurt.
- Gevarieerde wijken met verschillende woningtypen, veel groen en kleinschalige woonzorgprojecten.

GroenLinks maakt zich sterk voor een groene en gezonde omgeving:

- Ruim baan voor voetganger en fiets: verbeteren van voet- en fietspaden en van stallingsmogelijkheden voor fietsen.
- Schonere lucht en een veiligere omgeving door minder autoverkeer en het bevorderen van fiets, openbaar vervoer en elektrische (deel)auto's.
- Iedereen heeft recht op voldoende groen in de buurt, met veel ruimte voor buurtbewoners om zelf buurttuinen, stadslandbouw en ander groen te ontwikkelen.
- Versterken van natuur en biodiversiteit in en om de stad.
- Meer aandacht voor dierenwelzijn.
- Bevorderen van biologische landbouw en verduurzaming van gangbare landbouw.

GroenLinks maakt zich sterk voor een open samenleving:

- Breed anti-discriminatiebeleid met preventie, voorlichting en educatieprogramma's.
- Blijven investeren in cultuur, onder meer met een nieuw theater en een toekomstbestendige bibliotheek.
- Meer ruimte voor jonge (amateur)kunstenaars en jongerencultuur.
- Samen met burgers werken aan veiligheid en leefbaarheid in de wijken.
- Versterken van de lokale democratie en verder ontwikkelen van wijkgericht werken en burgerparticipatie.

Inhoud

Samenvatting	2
Speerpunten	3
Inleiding	5
Groene economie	8
Duurzame economie en werkgelegenheid: groen werkt.....	8
Klimaat en energie: naar een klimaatneutrale stad.....	9
Ontwikkelingssamenwerking en eerlijke handel: internationale solidariteit	11
Verantwoorde financiën: het gaat om mensen, niet om cijfers	11
Kansen eerlijk delen	13
Werk en inkomen: iedereen moet mee kunnen doen	13
Jeugd en onderwijs: kansen voor talent.....	14
Zorg en welzijn: dichtbij en op maat	16
Sport en spel: iedereen in beweging.....	17
Wonen en wijken: samen aan de slag.....	18
Groene en gezonde omgeving	20
Bereikbaarheid en mobiliteit: ruim baan voor fiets en openbaar vervoer	20
Ruimtelijke ordening: compacte stad omgeven door groen en water.....	22
Natuur en buurtgroen: behouden en versterken	23
Dierenwelzijn: dieren thuis in de stad.....	24
Landbouw en voedsel: groen en gezond	25
Open samenleving	26
Diversiteit en emancipatie: verschillen zijn kansen.....	26
Kunst en cultuur(historie): een verrijking voor de stad.....	27
Openbare orde en veiligheid: samen voor een veilige stad	28
Open communicatie en bewonersinitiatief: ruimte voor betrokken burgers.....	29

Inleiding

GroenLinks Den Bosch beschrijft in dit verkiezingsprogramma zijn doelen en plannen voor de periode 2015–2018. Het programma is op de eerste plaats bestemd voor jou als kiezer, om je te helpen een goede keuze te maken bij de gemeenteraadsverkiezingen van 19 november 2014. Daarnaast vormt het stuk de leidraad voor onze activiteiten in de komende vier jaar. GroenLinks heeft in de afgelopen periode al aanzienlijke resultaten geboekt (zie kader). In de komende raadsperiode (2015–2018) willen we nog veel meer bereiken. In dit programma lichten we onze plannen toe.

Bereikte resultaten (2010–2014):

- Het Bossche Energie Convenant, dat voor grote energiebesparingen bij bedrijven en instellingen heeft gezorgd.
- Meer locaties waar windmolens kunnen komen.
- Ruimte voor meer (tijdelijk) groen in de binnenstad door eerdere sloop van de niet-monumentale delen van het Groot Ziekengasthuis (GZG-terrein).
- Energiezuinige openbare verlichting.
- Succesvol fietsbeleid ('Lekker Fietsen'): 5000 gratis plaatsen in stationsfietsenstalling, gratis fietsenstallingen in de binnenstad, doorgaande fietsroutes. In 2011 waren we Fietsstad van het jaar.
- Bouw energiezuinige Brede Bossche School Nieuw Zuid.
- Gemeentelijke onkruidbestrijding zonder gif.
- Parade sober opgeknapt en het uitgespaarde geld besteed aan verbeteringen in wijken.
- Versterking van de Groene Delta, de groene ring van natuur rond de stad.
- Aangenomen initiatiefvoorstel tegen bijensterfte.
- Meer aandacht voor sport en beweging in de buurt met beweegtuinten.
- Preventief anti-discriminatiebeleid.
- Nieuwe huisvesting voor het vmbo, om jongeren in het voorbereidend beroepsonderwijs de kans te geven zich nog beter voor te bereiden op de toekomst.

En dat zijn slechts enkele voorbeelden.

In de volgende hoofdstukken komen tal van onderwerpen uitgebreid aan bod. Hieronder schetsen we eerst kort een aantal algemene uitgangspunten.

De stad zijn we samen

In dit programma spreken wij over 'de stad'. Dan bedoelen we nadrukkelijk alle wijken, dorpen en buurtschappen binnen de nieuwe gemeentegrenzen van 's-Hertogenbosch. Bokhoven, Den Bosch, Empel, Engelen, Hintham, Nuland, Orthen, Rosmalen en Vinkel, met al hun wijken en omliggende buurtschappen, kennen een kracht die verbonden is met de identiteit van de eigen stads-, dorps- of buurtgemeenschap.

Van economische crisis naar duurzame toekomst

De enige economie met toekomst is een groene economie, die drijft op menselijkheid en op hernieuwbare grondstoffen en energie. GroenLinks wil meer belasting op vervuiling en het verbruik van grondstoffen en minder belasting op arbeid. Dat stimuleert innovatie en creëert meer werkgelegenheid. Minder consumptie van massaproducten en meer ruimte voor lokale

kwaliteitsproducten en diensten op het gebied van gezondheid, recreatie, cultuur en educatie. Geen risico's nemen met schaliegas, maar volop inzetten op energie van zon en wind. We kiezen voor deze richting, omdat een economie die draait op hebzucht en op het uitputten van grondstoffen en fossiele brandstoffen, niet langer is vol te houden en bovendien sociaal onwenselijk is.

Tallose groene ondernemers en burgerinitiatieven lopen al voorop en verdienen steun en navolging. Samen met het groene onderwijs en bedrijfsleven maken we de omslag naar een duurzame economie.

Van achterstand naar eerlijke kansen

Alle kinderen moeten op kunnen groeien in een groene en gezonde omgeving. Iedereen verdient de kans en ruimte om zijn of haar talent te ontwikkelen, in het onderwijs en daarbuiten. In welke wijk je geboren bent of wat je achternaam is, draagt bij aan wie je bent, maar mag niet beperkend zijn voor je toekomst. De verschillende culturen, achtergronden en overtuigingen van de inwoners maken de stad tot wat ze is. Die kleurrijke diversiteit geeft ons de kans te groeien en ons verder te ontwikkelen. Kunstenaars en creatieve ondernemers kunnen ons daarbij inspireren en een spiegel voorhouden.

We willen dat mensen zich op hun eigen manier actief kunnen inzetten voor de samenleving. Vanuit de eigen talenten, die ze volop moeten kunnen ontwikkelen. Als ze dat niet op eigen kracht kunnen, verwachten we dat de samenleving helpt. Wie buiten de boot valt, vangen we op en helpen we weer op weg. Zorg organiseren we dichtbij en op maat.

Van oude instituties naar duurzame wij-doen-het-zelvers

De economische crisis en de bezuinigingsdrift van het kabinet stellen de samenleving voor grote uitdagingen. Daarbij verschuiven bovendien veel taken op het gebied van zorg, welzijn en participatie vanuit rijk en provincie naar de gemeente, helaas met beperktere financiën.

GroenLinks verzet zich tegen de grote bezuinigingen die hiermee gepaard gaan.

Gelukkig zit de samenleving vol creativiteit en veerkracht, zeker in 's-Hertogenbosch. Overal in stad en regio duiken nieuwe initiatieven op, buiten de kaders van oude instituten. GroenLinks steunt deze ontwikkeling van harte. Stadslandbouwers veranderen grauwe braakliggende terreinen in groene tuinen en akkers. Zelfstandige ondernemers regelen met een 'broodfonds' zelf hun eigen arbeidsongeschiktheidsvoorziening buiten de grote verzekeringsmaatschappijen om. Schoonmakers van onder meer de Verkadefabriek vormen zelf een coöperatie, waardoor ze beter kunnen verdienen en toch goedkoper kunnen werken, doordat er minder geld gaat naar managers en overhead van grote schoonmaakbedrijven. Buurtbewoners knappen zelf hun omgeving op. Burgers organiseren zichzelf in de Energie Coöperatie 073 om collectief zonnepanelen in te kopen en windmolens te realiseren. Zo zetten we samen steeds meer stappen naar een andere toekomst: kleinschaliger, socialer en duurzamer.

Van regelaar naar facilitator

Op veel vlakken moet de gemeente leren 'loslaten' en meer overlaten aan burgers zelf en vrijwilligers in de omgeving. De gemeente kan niet meer alles zelf regelen en financieren, en moet dat ook niet willen. Minder over mensen praten, meer met mensen praten. Minder voor mensen regelen, meer samen met mensen doen. Meer mogen, minder moeten. Het goed ontwikkelen van de nieuwe gemeentelijke rol als facilitator, aanjager en verbinder is een van grootste uitdagingen voor de komende periode.

Loslaten betekent zeker niet laten vallen. Wie loslaat heeft twee handen vrij om op andere manieren te steunen. Minder voorschrijven, meer meedenken. Minder controleren, meer

enthousiasmeren. Minder zelf regelen, meer contacten leggen tussen mensen die elkaar kunnen helpen. Meer dan ooit moet de gemeente samenwerken met burgers, bedrijven en instellingen en met andere overheden in de regio.

Een goede balans tussen mens, milieu en economie staat voor GroenLinks centraal. We gaan voor een sociale, groene en levendige stad, voor huidige en toekomstige generaties. Dat is de leidende gedachte achter de doelen en plannen in dit verkiezingsprogramma. Samen zijn we de stad. Samen kunnen we veel zelf. Samen maken we de omslag naar een duurzame toekomst.

Groene economie

Speerpunten:

- Energiezuinig maken van bestaande woningen en andere gebouwen.
- Realisatie van ten minste vijf grote nieuwe windmolens voor 2018.
- Ten minste twintig procent meer zonne-energie voor 2018.
- Fairtrade Gemeente worden en nog duurzamer inkopen.
- Blijven investeren in werkgelegenheid, sociale voorzieningen, zorg en welzijn.

Duurzame economie en werkgelegenheid: groen werkt

De omschakeling naar een duurzame economie is dé uitdaging voor alle ondernemers en bedrijven. GroenLinks wil deze overgang faciliteren door groene en innovatieve koplopers alle kansen te bieden. We helpen ondernemers met de overstap naar duurzame bedrijvigheid. Met het Bossche Energie Convenant hebben we daarmee in de vorige raadsperiode al een goed begin gemaakt.

Als we inzetten op energiebesparing en toepassing van duurzame energie, dan levert dat veel nieuw werk op. Woningisolatie creëert bijvoorbeeld meer werkgelegenheid in de bouw. Het geeft bovendien meer comfort en een lagere energierekening voor bewoners.

We gaan voor afvalbeperking en een schone gemeente. Afval wordt op de eerste plaats voorkomen door schonere productieprocessen en minder overbodig verpakkingsmateriaal. Loesje zei het al: 'Waarom afval produceren als je het toch weggooit?' Het afval dat dan nog overblijft, wordt zoveel mogelijk hergebruikt als grondstof voor nieuwe producten. In een duurzame economie veranderen afvalstoffen in grondstoffen. Dat levert niet alleen milieuwinst op, maar ook een prettigere leefomgeving (minder zwerfvuil en stank) en meer werk in de hergebruik- en recyclingsector.

We kiezen voor een andere binnenstadseconomie. Het winkelgedrag is de afgelopen jaren sterk veranderd en zal nog meer veranderen. Steeds meer mensen kopen producten via internet. Mensen zoeken tegenwoordig beleving, ontmoeting, nieuwe producten en diensten. GroenLinks wil dat de binnenstad meer ruimte biedt aan kleinere, tijdelijke, creatieve en onafhankelijke winkels, in combinatie met horeca, cultuur en andere functies, waarbij die functiemenging ook binnen een pand mogelijk moet zijn. De binnenstad is een belangrijke motor voor de Bossche economie en werkgelegenheid, maar we vergeten de wijken en dorpen niet. Winkels en andere kleine bedrijven in stadswijken en dorpskernen zijn belangrijk voor werkgelegenheid in de buurt en verbeteren de leefbaarheid van wijken en dorpen.

De economische recessie en de ernst van de milieuproblematiek dwingen de overheid tot vernieuwend denken. Tegelijk zien we in de samenleving veel creativiteit en initiatief. Er zijn in stad en regio al veel groene ondernemers, een lokale energiecoöperatie en andere duurzame 'wij-doe-het-zelvers'. Daarin zit een enorm potentieel om werkelijke antwoorden te vinden op de uitdagingen waarvoor we staan. De groene onderwijs- en kennisinstellingen in de stad kunnen daarbij helpen (bijvoorbeeld HAS Hogeschool en Helicon Opleidingen).

De economische focus van stad en regio op voedsel en gezondheid is goed, maar die moet zich niet richten op het nog groter maken van grote bedrijven en verdere schaalvergroting in de landbouw, maar juist op meer kwaliteit, innovatie en duurzaamheid. De afstand tussen producent en consument moet kleiner, om meer duidelijkheid te krijgen over de oorsprong van ons voedsel en andere producten. Het bekender en makkelijker verkrijgbaar maken van (biologische) streekproducten speelt daarbij een belangrijke rol.

GroenLinks maakt zich sterk voor duurzame economie en werkgelegenheid:

- Stimuleren van ondernemers en instellingen om hun bedrijfsvoering te scannen op duurzaamheid. Met steun voor groene investeringen door bedrijven, bijvoorbeeld met soepele vergunningverlening, gunstige tarieven en advies voor het binnenhalen van subsidies (lokaal, provinciaal, landelijk en Europees), of door het faciliteren van collectieve inkoop en kortingsregelingen voor elektrische fietsen of OV-abonnementen om het woon-werkverkeer en zakelijk verkeer per auto te verminderen.
- Een ophaalsysteem voor afval dat inwoners en bedrijven optimaal stimuleert om afval te scheiden, door het makkelijker te maken voor inwoners om afval gescheiden aan te bieden, bijvoorbeeld door plastic afval huis-aan-huis op te halen.
- Een nieuwe visie op de binnenstadseconomie, gelet op de opkomst van internetwinkelen, de economische crisis en de opkomst van nieuwe creatieve winkelmodellen. GroenLinks gaat daarbij voor een vitale binnenstad met een gevarieerd en lokaal onderscheidend winkelaanbod. Daarbij combineren we winkelen met andere functies als recreatie, kunst, cultuur en educatie. Niet steeds meer massaproducten, maar echte lokale kwaliteit en een unieke belevenis bieden, met meer ruimte voor ondernemende mensen die iets waardevols toe willen voegen aan de stad.
- Steun voor het midden- en kleinbedrijf (mkb), onder meer via een eigen mkb-loket, ook specifiek voor kleine bedrijven in wijken en dorpen.
- Herontwikkeling van leegstaande gebouwen tot duurzame bedrijfsverzamelgebouwen voor startende en innovatieve bedrijven en zelfstandige professionals, zoals nu bij het GZG-terrein, met flexibele werkplekken en ontmoetings- en vergaderruimtes. Wanneer de gemeentelijke regelgeving hiervoor belemmeringen geeft, nemen we die zoveel mogelijk weg.
- Gemeentelijke opdrachten die zo zijn opgesteld, dat samenwerkende zelfstandigen en kleine bedrijven hun meerwaarde kunnen bewijzen naast grote bedrijven.
- Stimuleren van onderwijs en onderzoek voor een groene economie, samen met Bossche onderwijs- en kennisinstellingen.
- Nog duurzamere inkoop door de gemeente om een flinke impuls te geven aan duurzaam bouwen, duurzame energie, elektrisch vervoer en maatschappelijk verantwoord ondernemen.
- Vergroten van de populariteit van biologische producten, streekproducten en fairtrade producten, door samen te werken met boeren, winkels en horeca-bedrijven die hiermee aan de slag willen en door aan bewustwording onder consumenten te werken, samen met scholen en natuur- en milieuorganisaties. Dat kan bijvoorbeeld door het faciliteren van duurzame streekmarkten en andere evenementen en door gezamenlijke communicatie en publiekscampagnes.

Klimaat en energie: naar een klimaatneutrale stad

's-Hertogenbosch wil in 2050 een klimaatneutrale stad zijn. GroenLinks wil voortvarend aan die ambitie blijven werken, juist in deze tijd waarin we scherpe keuzes moeten maken. Krachtige samenwerking met de ons omringende gemeenten, de waterschappen en de provincie is daarvoor noodzakelijk. Groene uitdagingen overstijgen gemeentegrenzen: denk aan woningbouw, mobiliteitsvraagstukken, aanleg van bedrijventerreinen en natuurontwikkeling. De gemeente 's-Hertogenbosch stimuleert en faciliteert het plaatsen van meer windmolens en de aanleg van zonnenvelden door burgers verenigd in de Energie Coöperatie 073 en door Bossche bedrijven. Vanzelfsprekend worden omwonenden hier van meet af aan bij betrokken.

Het succesvolle Bossche Energie Convenant zetten we voort en breiden we uit om grote bedrijven en instellingen nog meer energie te laten besparen en duurzame energie te laten opwekken. Met woningcorporaties willen we afspreken om versneld betere energielabels te realiseren voor hun woningen. Sociale huurders besparen hierdoor op de woonlasten. De gemeente geeft het goede voorbeeld met klimaatneutrale nieuwbouw. Particulieren, bedrijven en instellingen die op eigen initiatief hun woningen, kantoren, school- of bedrijfsgebouwen energiezuiniger willen maken of zelf kleinschalig duurzame energie willen opwekken, verdienen financiële, praktische en inhoudelijke steun. Evenementen die de gemeente mede mogelijk maakt, krijgen wat ons betreft een beoordeling op duurzaamheid. Aandachtspunten zijn bijvoorbeeld het stimuleren van schone mobiliteit, energiegebruik, recycling en hergebruik, en het voorkomen en beperken van afval en overlast. Het actief uitdragen van deze duurzaamheidsmaatregelen kan positief uitwerken op het milieubewustzijn van de bezoekers van het evenement. Groene initiatieven voor en door burgers verdienen steun en meer bekendheid.

GroenLinks maakt zich sterk voor klimaat en energie:

- Realisatie van ten minste vijf grote nieuwe windmolens voor 2018, onder meer op de uitbreiding van bedrijventerrein De Brand, in aanvulling op de al bestaande op bedrijventerrein Treurenburg. De inzet van GroenLinks is om Bossche burgers, bedrijven en instellingen maximaal te laten profiteren van deze windstroom. Om dat te realiseren krijgen burgers (verenigd in de Energie Coöperatie 073) en bedrijven en instellingen (verenigd door het Bossche Energie Convenant) een centrale rol bij de ontwikkeling en exploitatie van de windmolens.
- Ten minste twintig procent meer zonne-energie voor 2018. We willen dat de gemeente de aanschaf van zonnepanelen door Bossche particulieren en bedrijven stimuleert, onder meer door voorlichting, subsidie, soepele vergunningverlening en het wegnemen van belemmerende regelgeving. Daken van gemeentelijke gebouwen willen we zo veel mogelijk beschikbaar stellen voor de plaatsing van zonnepanelen door particulieren die wel willen investeren in zonne-energie, maar daar zelf geen geschikt dak voor hebben. GroenLinks wil dat de gemeente samen met buurgemeenten onderzoekt wat de mogelijkheden zijn voor grote zonnevelden in de regio.
- Een schaliegasvrije gemeente en verzet tegen (proef)boringen naar schaliegas in stad en regio.
- De stad wordt toonaangevend op het gebied van duurzaam bouwen en wonen.
- Nieuwe gebouwen duurzaam en energieneutraal, onder meer door in het ontwerp al rekening te houden met de ligging ten opzichte van de zon, door plaatsing van zonnepanelen en andere vormen van duurzame energie, en door duurzame materiaalkeuze en goede isolatie.
- Energiezuiniger en duurzamer maken van bestaande woningen en andere gebouwen, te bereiken in samenwerking met Energie Coöperatie 073, woningcorporaties en bouwbedrijven, door maatregelen als betere isolatie, energiezuinige installaties en het plaatsen van zonnepanelen. De eerste prioriteit ligt bij sociale huurwoningen en openbare gebouwen. De gemeente stelt hier subsidie voor beschikbaar.
- Revitalisering van bestaande bedrijventerreinen, met benutting van mogelijkheden voor natuur en het opwekken van duurzame energie.
- Structurele aandacht voor duurzaamheid in de aanvraagprocedures en beoordeling van vergunningen voor evenementen.

- Samen met winkeliers en horeca besparen op energie: deuren dicht, efficiënter koelen, LED-verlichting toepassen en terrasverwarming beperken.
- Stimuleren van samenwerking tussen burgers, bedrijven en overheden (gemeenten, provincie, waterschappen) om tot energiebesparing en energietransitie te komen. Kansrijke groene *business cases* stimuleren, verbinden en ondersteunen.
- Fysiek, beleidsmatig en/of financieel ruimte geven aan burgerinitiatieven die een terrein nodig hebben voor duurzame energieprojecten, zoals zonnenvelden, windmolens, etc.
- Blijven faciliteren van informatiebijeenkomsten voor Bossche burgers die gezamenlijk zonnepanelen willen inkopen of energiebesparing willen realiseren.
- Actieve communicatie over het gemeentelijk duurzaamheidsbeleid en de vorderingen voor wat betreft biodiversiteit, lucht-, bodem- en waterkwaliteit, duurzaam inkopen, energieverbruik en klimaatneutrale stad.

Ontwikkelingssamenwerking en eerlijke handel: internationale solidariteit

In ons economisch beleid verliezen we het grote plaatje natuurlijk niet uit het oog. Onze economische keuzes hebben gevolgen voor de rest van de wereld, inclusief ontwikkelingslanden. Daar zijn we ons van bewust en we kiezen voor eerlijke handel. GroenLinks wil dat 's-Hertogenbosch zo snel mogelijk een Fairtrade Gemeente wordt.

De betrokkenheid van Bossche burgers houdt gelukkig niet op bij de gemeentegrens. Veel inwoners, scholen, bedrijven en instellingen in Den Bosch zijn betrokken bij projecten in ontwikkelingslanden. Met weinig geld van hier is daar vaak al veel te doen. Niet alleen vanwege lagere kosten in ontwikkelingslanden, maar vooral ook dankzij de grote inzet en het enthousiasme van vrijwilligers. Die verdienen steun van de gemeente.

GroenLinks maakt zich sterk voor ontwikkelingssamenwerking en eerlijke handel:

- Een Fairtrade Gemeente worden en daarmee werken aan meer eerlijke producten in bedrijven, op scholen, in winkels, in de horeca en het stadskantoor.
- Blijven faciliteren van een netwerk voor projecten in ontwikkelingslanden van Bossche burgers, scholen, bedrijven en instellingen. De subsidiemogelijkheden voor dergelijke projecten blijven bestaan, ook na afloop van de huidige millenniumdoelen in 2015.

Verantwoorde financiën: het gaat om mensen, niet om cijfers

Ons uitgangspunt is, dat we blijven investeren in mensen en de kwaliteit van de stad, juist ook als er bezuinigd moet worden. We kunnen ook ruimte binnen de begroting vinden; dat is gebleken in de afgelopen periode en het is nog steeds mogelijk. Wij willen kritisch kijken naar wat de gemeente wel en niet uitvoert. Wat niet werkt, wordt stopgezet. Wat niet nodig is, verdwijnt. Zo kunnen we, zonder de gemeentelijke belastingen onnodig te verhogen, nieuwe noodzakelijke zaken financieren. Inhoudelijke keuzes blijven altijd leidend. Mensen zijn belangrijker dan cijfers. Toch proberen we zoveel mogelijk de nieuwe taken die de gemeente krijgt toegeschoven door de rijksoverheid op het gebied van zorg, jeugdhulpverlening en werkgelegenheid uit te voeren met het geld wat het rijk daarvoor over heeft. Anders valt de prikkel weg voor overheid, organisaties en instellingen om anders te gaan werken, smelten de reserves weg en kan de gemeente andere taken niet meer naar behoren uitvoeren.

De gemeente hoort terughoudend te zijn met de stijging van gemeentelijke belastingen.

GroenLinks wil dat belastingen zo veel mogelijk naar draagkracht worden geheven. De vervuiler hoort daarbij meer te betalen om duurzame keuzes te bevorderen.

De financiële reserves van de gemeente zijn nog in evenwicht. In moeilijke economische tijden kunnen die reserves gedeeltelijk worden ingezet om structuurversterkende maatregelen te nemen, in het bijzonder op sociaal gebied. Door nu te blijven investeren in werk, scholing, zorg, sociale voorzieningen en de leefbaarheid van wijken maken we op de korte termijn misschien wat meer kosten, maar besparen we op de langere termijn veel, doordat minder mensen werkloos, ernstig ziek of anderszins in de problemen raken. Door het menselijk en sociaal kapitaal van de stad op peil te houden, blijven we economisch sterk en kunnen we eerder de omschakeling maken naar een duurzame economie.

GroenLinks maakt zich sterk voor verantwoorde financiën:

- Blijven investeren in mensen, werkgelegenheid en de kwaliteit van de stad, juist ook in tijden van economische crisis. Op de al krappe middelen voor zorg en welzijn valt, zeker met de nieuwe taken die de gemeente op dat gebied krijgt, niet verder te bezuinigen.
- Meer geld vrijmaken door kritisch te kijken naar de uitgaven. In tijden van krapte hoort het gemeentebestuur daarbij zelf het sobere voorbeeld te geven.
- Minder zelf financieren, maar meer zoeken naar slimme combinaties en (regionale) samenwerkingsverbanden die geld besparen.
- We geven alleen financiële ondersteuning aan initiatieven die niet (geheel) op eigen kracht van de grond kunnen komen of die zonder de steun niet (op het gewenste niveau) kunnen voortbestaan.
- Terughoudendheid voor wat betreft de stijging van gemeentelijke belastingen. Bij die belastingen gaan we zo veel mogelijk uit van de principes 'de vervuiler betaalt' en 'de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten'.
- Waar mogelijk lagere tarieven voor burgers en bedrijven die duurzame keuzes maken en hogere tarieven voor vervuilende activiteiten.
- Inzetten op meer 'revolverende' fondsen, waarin investeringen in bijvoorbeeld energiebesparing en duurzame energie zichzelf terugverdienen en zo zelf weer ruimte geven voor nieuwe investeringen.

Kansen eerlijk delen

Speerpunten:

- Voortvarende aanpak van werkloosheid en werken aan een goed alternatief voor de sociale werkvoorziening.
- Armoede bestrijden door goede hulpverlening en ruimhartige inkomensondersteuning.
- Onderwijs als basis voor de toekomst: een diploma voor alle jongeren.
- Zorg dichtbij en op maat, met eigen regie voor cliënten.
- Meer ruimte voor sport en beweging in de buurt.
- Gevarieerde wijken met verschillende woningtypen, veel groen en kleinschalige woonzorgprojecten.

Werk en inkomen: iedereen moet mee kunnen doen

Het is sociaal om mensen de kans te geven om met passend betaald werk te voorzien in hun eigen inkomen. Juist in tijden van economische tegenwind moet de overheid volop inzetten op werkgelegenheid. Natuurlijk moet er wel ruimte zijn om dat werk goed te combineren met zorgtaken, scholing, vrijwilligerswerk en ontspanning.

Afhankelijkheid van uitkeringen wil GroenLinks zoveel mogelijk beperken. Bossche burgers moeten zoveel mogelijk in hun eigen inkomen voorzien. Wie dat niet helemaal op eigen kracht kan, mag rekenen op steun van de gemeente.

We beseffen dat het door de economische tegenwind nu niet voor iedereen mogelijk zal zijn om (voldoende) passend betaald werk te vinden. We hebben grote waardering voor mensen die (tijdelijk) een andere zinvolle invulling aan hun tijd geven met vrijwilligerswerk, zorgtaken en/of onderwijs. We korten hen niet op uitkeringen en laten hen niet de hele dag grote aantallen onzinnige sollicitaties versturen. Wel blijven we erop gericht om ook voor hen weer passend betaald werk mogelijk te maken, met begeleiding en gerichte sollicitaties waar dat nog wel kansrijk is. We schrijven niemand af.

De komende jaren willen we ons blijven inspannen voor goed onderwijs, als sleutel tot passend werk, waarbij alles op alles wordt gezet om vroegtijdig schoolverlaten te voorkomen. Daarbij gaan we voor een leven lang leren, met bij- en omscholing op maat, en voor goede en betaalbare kinderopvang, waardoor ouders optimaal deel kunnen nemen aan de arbeidsmarkt.

Een goede start op de arbeidsmarkt is belangrijk. Samen met onderwijsinstellingen en werkgevers spant de gemeente zich in om schooluitval tegen te gaan, de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren, en jeugdwerkloosheid met spoed te bestrijden.

GroenLinks wil armoede voorkomen. We kiezen voor ruimhartige inkomensondersteuning voor mensen met een minimumuitkering en werkende armen, zodat zij zich niet uitgesloten hoeven te voelen en hun kinderen aan sport- en culturele activiteiten kunnen meedoen.

GroenLinks maakt zich sterk voor werk en inkomen:

- Hulp voor mensen die (nog) geen kans maken op betaald passend werk. Voor hen denkt de gemeente mee over alternatieven: scholing, participatiebanen, seniorenbanen, leerwerkplekken, stageplaatsen of vrijwilligerswerk. Hierbij wordt ervoor gewaakt dat deze plaatsen geen betaalde banen verdringen.
- De gemeente als goed voorbeeld: door binnen de eigen organisatie (maatschappelijke) stages, leerwerkplekken en banen te bieden voor jongeren en voor burgers met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Waar de gemeente optreedt als opdrachtgever verwachten we hetzelfde van leveranciers en aannemers (*social return*).

- Terughoudend uitvoeren van de wettelijke verplichting tot tegenprestatie voor uitkeringsgerechtigden: in de gemeente 's-Hertogenbosch wordt niemand gedwongen om zinloze arbeid te verrichten en worden geen sancties opgelegd bij administratieve fouten.
- Een actief eigen arbeidsmarktbeleid: de gemeente maakt afspraken met werkgevers en onderwijsinstellingen over de aanpak van (jeugd)werkloosheid, onder meer door startersbeurzen.
- Stimuleren van Bossche en regionale netwerken, activiteiten en (digitale) platforms waar zelfstandige professionals elkaar aan klanten en opdrachten kunnen helpen, waar talentvolle werkzoekenden in contact kunnen komen met groeiende werkgevers en waar startende ondernemers enkele grote investeerders kunnen vinden of juist veel kleine investeerders (*crowdfunding*).
- Stimuleren van netwerken, ontmoetingsplekken en cursussen voor werkzoekenden.
- Wegnemen van belemmeringen voor vrijwilligerswerk, parttime werken en het starten van een eigen onderneming vanuit een uitkeringssituatie.
- Werken aan een alternatief voor de sociale werkvoorziening, nu die met de nieuwe Participatiewet helaas geen nieuwe medewerkers meer kan aannemen. GroenLinks wil dat iedereen mee kan doen, ook als dat niet op de reguliere arbeidsmarkt kan.
- Wegnemen van belemmeringen voor mensen met een handicap op de arbeidsmarkt, zodat zij in staat zijn te werken en voor hun eigen inkomen te zorgen.
- Afspraken met Bossche werkgevers over het in dienst nemen van werknemers met een arbeidsbeperking, om op een goede manier ten minste aan de landelijke afspraken of het eventuele 'gehandicaptenquotum' voor werkgevers te voldoen.
- Goede en betaalbare kinderopvang, waardoor ouders optimaal deel kunnen nemen aan de arbeidsmarkt. Denk bijvoorbeeld aan het faciliteren van nieuwe vormen van kinderopvang, zoals ouderparticipatiekinderopvang.
- Vereenvoudigde regelingen voor mensen met een minimuminkomen, met duidelijke voorlichting en goede communicatie over die regelingen.
- Een actieve aanpak van de schuldenproblematiek via preventie, schuldsanering en nazorg.
- Ondersteuning van voedsel- en kledingbank en goede samenwerking van deze organisaties met hulpverleners.
- Actieve inzet om kinderen niet in armoede te laten opgroeien, door preventief beleid, goede hulpverlening en ruimhartige inkomensondersteuning bij gezinnen met lage inkomens.
- Ruimhartige bijzondere bijstand voor ouderen, chronisch zieken en gehandicapten met een minimuminkomen als die zelf niets of weinig meer kunnen doen om hun inkomen te verbeteren of als zij bijzonder hoge woonlasten (inclusief energiekosten) of zorgkosten hebben.

Jeugd en onderwijs: kansen voor talent

De jeugd is de toekomst van de stad. Elk kind verdient de kans om zich voluit te ontwikkelen. Opvoedings- en opgroei-ondersteuning kunnen niet vroeg genoeg beginnen. Dan zijn er later minder jongeren met een achterstand. Een goede aansluiting tussen peuterspeelzaal, kinderopvang, basisschool, voortgezet onderwijs, beroepsonderwijs, hoger onderwijs, arbeidsmarkt en een leven lang leren is essentieel. Onderwijs is de basis voor een succesvolle toekomst.

De kwaliteit en toegankelijkheid van het onderwijs staan voorop: we willen dat onderwijsprofessionals en vakmensen de ruimte krijgen om onderwijs op maat te leveren en in

een goede omgeving kennis en vaardigheden over te dragen. Passende gebouwen maken het geven van goed onderwijs makkelijker. Het besluit voor de nieuwe gezamenlijke huisvesting van een aantal vmbo-scholen is een groot GroenLinks-succes. Het voorbereidend beroepsonderwijs wordt daarmee minder versnipperd en krijgt betere kansen voor de toekomst.

Onderwijs moet mensen, van jong tot oud, voorbereiden op een nieuwe economie en samenleving, waarin een betere balans bestaat tussen mens, milieu en economie. Dat gaat van bewustwording door lager onderwijs en buitenschoolse activiteiten tot duurzaam middelbaar en hoger onderwijs voor de kenniseconomie van de toekomst. Den Bosch en de regio kunnen al het talent straks goed gebruiken, dus we stimuleren zowel goed vakonderwijs als hoger onderwijs. Den Bosch moet een aantrekkelijke studentenstad zijn en blijven. De afgelopen jaren geeft GroenLinks zich sterk gemaakt voor het aanpakken van het tekort aan stageplekken. Daar gaan we mee door en samen met het onderwijs en bedrijfsleven zoeken we naar nieuwe en creatieve manieren om meer stageplekken te creëren.

GroenLinks pleit voor een sterkere relatie tussen onderwijs en sport, cultuur en maatschappelijke oriëntatie. Buitenschoolse activiteiten dragen bij aan een positieve ontwikkeling van lichaam en geest. Het aanbod van buitenschoolse activiteiten willen we verbeteren. Dit kan door samenwerking met het verenigingsleven. Denk bijvoorbeeld aan KlupUp, met activiteiten voor kinderen op het gebied van sport, cultuur en voeding. Mede dankzij GroenLinks zijn de Brede Bossche Scholen een succes: multifunctioneel gebruik van de school voor de wijk is een goede zaak. We willen dat de gemeente haar beleid op dit vlak voortzet. Een nieuwe invulling van de maatschappelijke stage, waarbij leerlingen ervaring opdoen met vrijwilligerswerk, kan jongeren helpen in hun ontwikkeling en de band met de eigen omgeving versterken.

Van jongeren mag je vragen dat ze meedoen aan de samenleving, zoals je dat van iedereen vraagt. Maar meedoen betekent niet dat volwassenen, ambtenaren of politici vertellen hoe jongeren meedoen. Minder over jongeren praten en meer met jongeren praten. Meer activiteiten door jongeren zelf in plaats van activiteiten die anderen voor jongeren organiseren. Jongeren moeten hun talenten in de volle breedte kunnen ontdekken en ontwikkelen. Daarbij kunnen jongerencentra in de wijken, zoals De Poort en 4 West, een belangrijke rol spelen.

GroenLinks maakt zich sterk voor jeugd en onderwijs:

- Laagdrempelige opvoedingsondersteuning in de eigen wijk.
- Blijvende investeringen in voor- en vroegschoolse educatie, peuterwerk en kinderopvang voor nul- tot zesjarigen.
- Steun voor initiatieven die 'kansarme' kinderen helpen om 'kansrijker' te worden, zoals de weekendschool en Stichting Leergeld 's-Hertogenbosch.
- Voortzetting van programma's om kinderen op gezond gewicht te houden, met goede voeding en genoeg beweging.
- Voortvarende uitvoering van het huisvestingsplan voor het nieuwe stedelijke vmbo, met bijzondere aandacht voor de diversiteit van de verschillende vmbo-scholen die erin opgaan en de verschillende culturen en achtergronden die elkaar daarbij ontmoeten.
- Een zo groot mogelijke kans op een diploma voor alle jongeren, onder meer door leerwerktrajecten als Traject Op Maat en coachingstrajecten als Go4it.
- Verplichte opname van stages en leerwerktrajecten in bouwprojecten en andere grote opdrachten van de gemeente.
- Veel aandacht en ruimte voor (informeel) onderwijs dat buiten de onderwijsinstellingen plaatsvindt en een goede aanvulling op het onderwijs binnen die instellingen kan zijn. Denk bijvoorbeeld aan educatieve programma's en coachingstrajecten van verenigingen en sportclubs, aan kunst- en cultuureducatie door musea en andere culturele instellingen

of aan natuur-, milieu- en voedsel educatie door natuurorganisaties en stadslandbouwiniciatieven.

- Een gunstig klimaat voor studenten en kennisinstellingen, waarbij makkelijk verbindingen met het Bossche bedrijfsleven kunnen ontstaan. Met de stad als 'proeftuin' voor ruimtelijke, maatschappelijke en culturele (studenten)projecten.
- Voldoende studentenwoningen en goede doorstroombmogelijkheden voor afgestudeerden (starterswoningen).
- Stimuleren van samenwerking tussen onderwijs, bedrijfsleven en gemeente. Een voorbeeld is de ICT-Community 's-Hertogenbosch, een platform voor ICT-bedrijven in de gemeente en de ICT-opleidingen van Avans Hogeschool en Koning Willem I College.
- Meer ruimte voor jongeren om elkaar te ontmoeten en nieuwe initiatieven te ontplooiën, zoveel mogelijk gekoppeld aan bestaande centra en podia voor jongeren en cultuur.
- Handhaven van het 'Doe-geld', waarmee de gemeente financiële ondersteuning biedt voor jongeren die zelf activiteiten willen organiseren.

Zorg en welzijn: dichtbij en op maat

Vanaf 2015 hevelt het rijk veel taken op het gebied van zorg en welzijn over naar gemeenten. Bovendien gaat de jeugdzorg van provincie naar gemeente. Samen met andere gemeenten in Noordoost-Brabant loopt 's-Hertogenbosch hierin voorop met het meer op maat en dichtbij huis aanbieden van zorg. Gemeenten staan dichtbij hun inwoners en kunnen meer zorg dichtbij en op maat leveren. Helaas gaan deze nieuwe taken wel gepaard met grote bezuinigingen: gemeenten krijgen veel meer te doen, maar krijgen daar minder geld voor. Landelijk blijft GroenLinks zich verzetten tegen die buitensporige bezuinigingen. Zolang de landelijke overheid blijft bezuinigen op zorg, zullen we in Den Bosch toch het beste uit de beperkte middelen moeten zien te halen. Gemeente en professionals krijgen daarbij een andere rol. GroenLinks is voor vrijwillige inzet en mantelzorg waar het kan, professionele zorg waar het moet. De gemeente regelt geen standaardoplossingen meer, maar denkt mee en legt verbindingen voor maatwerk. We leggen daarbij meer verantwoordelijkheid bij en vertrouwen in mensen zelf en hun omgeving. Uitgangspunt wordt wat mensen nog wel (samen) zelf kunnen regelen.

Eigen regie is voor GroenLinks een belangrijk uitgangspunt. We willen dat mensen zoveel mogelijk zelf hun eigen zorg vorm kunnen geven, samen met professionals en hun familie en vriendenkring. Zorg en welzijn vragen meer dan ooit om klantgericht maatwerk. Zorg- en hulpverleningsinstellingen moeten daarvoor beter samenwerken. Geen twintig langs elkaar heen werkende hulpverleners voor één gezin, maar één plan met één regisseur. Mensen horen centraal te staan in plaats van cijfers en regeltjes. Minder bureaucratie, administratieve rompslomp en duurbetaalde managers en meer ruimte voor de professional om mensen voldoende tijd en aandacht te geven.

GroenLinks wil dat de gemeente actief steun geeft aan organisaties die kwetsbare groepen begeleiden naar meer zelfstandigheid. Denk aan jongeren die buiten de boot vallen, psychiatrische patiënten, dak- en thuislozen, verslaafden, mensen met schulden, asielzoekers en vluchtelingen. We willen dat kwetsbare groepen nadrukkelijk een eigen stem krijgen. We gaan niet uit van betutteling, maar van de eigen kracht en mogelijkheden. De gemeente moet openstaan voor nieuwe creatieve ideeën.

Als ergens geldt dat voorkomen beter is dan genezen, is het wel voor zorg en welzijn. We zetten dan ook vol in op preventie in het gemeentelijk gezondheidsbeleid, onder meer door voorlichting op scholen. Met voldoende gelegenheid voor sport en bewegen in de buurt kan de gemeente bijdragen aan een gezonde levensstijl. Met een sterk verenigingsleven en sociale samenhang in buurten en wijken kunnen problemen als eenzaamheid worden voorkomen, of op zijn minst

eerder gesignaleerd. In een groene omgeving zijn mensen gezonder en voelen ze zich prettiger, dus moet er veel groen zijn in buurten en wijken ('vitamine G').

GroenLinks maakt zich sterk voor zorg en welzijn:

- Zorg dichtbij door wijkteams, welzijnswerk in de buurt, versterking van wijkpleinen en ondersteuning van bewonersinitiatieven.
- Eigen regie voor cliënten in de zorg, onder meer door een lokaal persoonsgebonden budget.
- Meer aandacht en professionele ondersteuning voor vrijwilligers en mantelzorgers.
- Toegankelijke en betaalbare huishoudelijke hulp voor wie het nodig heeft, ondanks de grote landelijke bezuinigingen hierop. Een schoon huis is een belangrijke voorwaarde om prettig en gezond te kunnen leven. Invoering van 'dienstencheques', waarmee op een belastingvriendelijke manier huishoudelijke diensten kunnen worden ingekocht, kan daarvoor een instrument zijn.
- Gedegen preventief gezondheidsbeleid, gericht op het stimuleren van gezonde leefstijlen en de preventie van verslavingen en volksziekten.
- Goede en actieve informatievoorziening en inspraakmogelijkheden voor inwoners, belangenorganisaties en cliënten uit de regio over het zorg- en welzijnsaanbod in de stad. De nieuwe taken die de gemeente krijgt (door 'decentralisaties' vanuit rijk en provincie), maken dit des te belangrijker.
- Goede opvang, inspraak en een zinvolle dagbesteding voor kwetsbare groepen.
- Ondersteuning en tijdelijke opvang van uitgeprocedeerde asielzoekers in nood.
- Ruimte voor kleinschalige buurt- en wijkinitiatieven. Waar kleinschaligere initiatieven effectiever kunnen werken met minder overhead, kiezen we voor die oplossingen in plaats van voor gevestigde grote instellingen met veel overhead.

Sport en spel: iedereen in beweging

Sporten is gezond en biedt ontspanning. Het heeft daarnaast nog meer grote voordelen: zo krijgen mensen er meer sociale contacten door, zeker als ze zich als vrijwilliger inzetten. Sport kan belangrijke bijdragen leveren aan andere beleidsterreinen als zorg en welzijn, sociale samenhang in buurten en wijken, jeugd en onderwijs, economie en stadspromotie.

GroenLinks wil een sportieve levensstijl bevorderen door iedereen de mogelijkheid te geven om te gaan sporten. De gemeente kan daar een belangrijke bijdrage aan leveren, in nauwe samenwerking met de sportverenigingen.

Voor kinderen willen we voldoende spel- en sportvoorzieningen in de buurt, vooral ook buiten en in de natuur. Daarmee maken ze een goede start voor een gezonde levensstijl. Speeltuinen en sportveldjes kunnen bovendien belangrijke en veilige ontmoetingsplekken zijn voor kinderen en hun ouders. GroenLinks ziet graag meer beweegtuinten, vooral in buurten en wijken waar de grootste behoefte is aan meer beweging.

GroenLinks wil aandacht en ruimte voor hardloop- en fietsroutes en andere vormen van buitensport en recreatie in het buitengebied, uiteraard verantwoord ingepast met oog voor de natuur en ecologische waarde van het gebied.

GroenLinks maakt zich sterk voor sport en spel:

- Sport die voor iedereen toegankelijk en dichtbij is. Alle wijken en dorpen hebben eigen sportvoorzieningen, eventueel gedeeld met naastgelegen wijken en dorpen. Waar mogelijk zijn deze voorzieningen gecombineerd met brede scholen of wijk- en dorpsgebouwen.
- Meer ruimte voor beweging in de buurt, met voldoende (natuur)speeltuinen voor kinderen, sportveldjes voor de jeugd en beweegtuinten (met bewegingstoestellen) voor jong en oud.
- Ruimte en goede voorzieningen voor wandelaars, fietsers en sporters in parken en in het buitengebied.
- Voldoende zwembad van hoge kwaliteit, zowel overdekt als buiten. Met een nieuw zwembad in de wijk West.
- Blijven steunen van amateurclubs, onder meer door de inzet van sportfunctionarissen.
- Specifieke sportactiviteiten voor jongeren, bijvoorbeeld met buurtsportcoaches.
- Betaald voetbal en andere topsport moeten zichzelf financieren. FC Den Bosch ontvangt geen financiële steun meer van de gemeente. De gemeente kan topsport wel op andere manieren steunen en faciliteren als die bijdraagt aan stads promotie en inwoners inspireert om meer te gaan sporten, waarbij topsport en amateursport elkaar moeten versterken.
- Waar mogelijk faciliteren van maatschappelijk verantwoord ondernemen door (professionele) sportclubs. Een goed voorbeeld is het programma 'Playing for Success', waarin onderwijsinstellingen, voetbalclubs en gemeenten samenwerken om onderpresterende leerlingen positieve leerervaringen te geven op een uitdagende en inspirerende plek buiten school: het voetbalstadion.

Wonen en wijken: samen aan de slag

GroenLinks wil gevarieerde wijken en zet nadrukkelijk in op een slimme mix van wonen, werken, zorg en welzijn. Dat wil zeggen: goede voorzieningen in de buurt, ondersteunen van bewonersinitiatieven en stimuleren van gemeenschapszin en leefbaarheid in de wijk. We willen daarbij veel meer ruimte laten aan mensen zelf om hun eigen woningen en manier van wonen vorm te geven.

Het wijkgericht werken is succesvol geïntroduceerd door GroenLinks. Met de nieuwe gemeentelijke taken en de veranderende maatschappij willen we dat het wijkgericht werken zich verder ontwikkelt. Daarbij mag de aanpak per wijk, buurt en dorp meer gaan verschillen. Wijken, buurten en dorpen die zelf meer verantwoordelijkheid kunnen en willen nemen, krijgen daarvoor meer ruimte. Probleembuurten moeten meer aandacht krijgen met een voortvarende aanpak, zodat goedwillende bewoners zich snel veiliger kunnen voelen en weer meer controle over hun eigen omgeving krijgen.

GroenLinks maakt zich sterk voor wonen en wijken:

- Meer ruimte en steun voor mensen die zelf (gezamenlijk) hun woningen willen bouwen (collectief particulier opdrachtgeverschap), met ruimte voor experimentele bouwprojecten en woonvormen.
- Gevarieerde wijken: in alle wijken een mix van goedkopere en duurdere woningen en van huur en koop.
- Behoud van voldoende en betaalbare sociale huurwoningen. De gemeente maakt daar afspraken over met woningcorporaties. Wachttijden voor huurwoningen moeten fors

omlaag, door betere doorstroommogelijkheden en meer (goedkopere) sociale huurwoningen waar mogelijk.

- Goede doorstroommogelijkheden op de woningmarkt, onder meer door voldoende starterswoningen en woningen voor ouderen.
- Meer ruimte voor inbreng van (toekomstige) bewoners bij de ontwikkeling van plannen door woningcorporaties.
- De gemeente gaat het gesprek aan met projectontwikkelaars om meer vraaggerichte woningen te laten ontwikkelen op de locaties die in hun bezit zijn, waarbij toekomstige bewoners een grotere inbreng krijgen.
- Stimuleren van het verbouwen van leegstaande kantoren en bedrijfspanden tot woningen, door zowel woningcorporaties als particulieren.
- Kleinschalige woon-zorgprojecten in de buurt in plaats van grote centrale woon-zorgcomplexen. Speciale aandacht gaat daarbij uit naar bijzondere woonvormen, zoals groepswonen voor ouderen met gedeelde voorzieningen (zoals gezamenlijk binnen- of moestuin). Zulke voorzieningen bieden tevens kansen voor de re-integratie van mensen met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt.
- Veel groen in wijken voor leefbaarheid en gezondheid. (Zie ook het hoofdstuk 'Groene en gezonde omgeving'.)
- Steun voor kunstenaars die met buurtbewoners creatief aan de slag willen gaan in buurten en wijken en voor andere culturele initiatieven van onderop.

Groene en gezonde omgeving

Speerpunten:

- Ruim baan voor voetganger en fiets: verbeteren van voet- en fietspaden en van stallingsmogelijkheden voor fietsen.
- Schonere lucht en een veiligere omgeving door minder autoverkeer en het bevorderen van fiets, openbaar vervoer en elektrische (deel)auto's.
- Iedereen heeft recht op voldoende groen in de buurt, met veel ruimte voor buurtbewoners om zelf buurttuinen, stadslandbouw en ander groen te ontwikkelen.
- Versterken van natuur en biodiversiteit in en om de stad.
- Meer aandacht voor dierenwelzijn.
- Bevorderen van biologische landbouw en verduurzaming van gangbare landbouw.

Bereikbaarheid en mobiliteit: ruim baan voor fiets en openbaar vervoer

De bereikbaarheid van de stad is een groot goed en van economisch belang. Maar dit mag niet ten koste gaan van de leefbaarheid van de stad en de gezondheid van de inwoners. GroenLinks heeft er daarom de afgelopen jaren sterk op ingezet om mensen die binnen de gemeente reizen, of van dichtbij komen, meer op de fiets en in de bus te krijgen in plaats van de auto.

De resultaten hiervan zijn zichtbaar. Uit onderzoek blijkt dat meer mensen voor de bus kiezen en er aanzienlijk minder auto's in de binnenstad zijn. De transferia zijn ongekend populair en langs veel hoofdwegen naar het centrum zijn fietsstraten gekomen. Tussen Oss en Rosmalen wordt binnenkort zelfs de eerste fietssnelweg, de F59, geopend.

Hierop zijn we natuurlijk erg trots, maar we zijn nog niet tevreden. Het succesvolle beleid om goede fietsverbindingen te maken voor wijken en dorpen van en naar de binnenstad moet doorgezet. Denk bijvoorbeeld aan Engelen en Bokhoven of aan Nuland en Vinkel, die nieuw bij de gemeente komen. De mogelijkheden om je fiets goed en veilig te stallen zijn de afgelopen jaren sterk uitgebreid, maar kunnen op verschillende plekken nog beter. Dat gratis bewaakte fietsstallingen voorzien in een behoefte, laat de stalling onder de Kerkstraat zien.

Nog altijd wordt fietsbeleid te veel gezien als iets extra's en te weinig als een vast en vanzelfsprekend onderdeel van de inrichting van de openbare ruimte. Bij grote ruimtelijke plannen, zoals het nieuwe theater of de herontwikkeling van het GZG-terrein, willen we dat er veel aandacht is voor goede stallingsmogelijkheden voor fietsen.

Door ruim baan te geven aan fiets en openbaar vervoer, verminderen we het autogebruik. Het autoverkeer dat overblijft, willen we schoner en efficiënter maken. Via het eigen inkoopbeleid en andere stimuleringsmaatregelen kan de gemeente de productie van elektrische auto's stimuleren. We willen het gebruik van (schone) deelauto's bevorderen, onder meer met speciale parkeerplaatsen.

GroenLinks gaat voor een autoluwe binnenstad. Aan de Hekellaan, aan de rand van de binnenstad, wordt een parkeergarage gebouwd, waardoor het parkeren in de binnenstad niet meer nodig is. De bezoekersparkeerplaatsen die daar nog zijn, kunnen verdwijnen. En mede dankzij GroenLinks wordt de parkeergarage aan de Sint Josephstraat omgezet naar een parkeergarage voor bewoners van de binnenstad. Ook de parkeergarage Wolvenhoek is niet meer nodig en wordt wat ons betreft afgebroken, wat kansen geeft voor ontwikkeling van de binnenstad.

De binnenstad moet met (vracht)auto's alleen toegankelijk zijn voor bewoners en bevoorrading. Het milieuvriendelijke systeem van stadsdistributie met fietskoeriers en elektrische (vracht)auto's verdient uitbreiding.

GroenLinks wil dat degenen die daadwerkelijk gebruik maken van parkeervoorzieningen er ook voor betalen. De tarieven moeten gewenst gebruik bevorderen. Met gunstige tarieven willen we het gebruik van elektrische auto's en deelvervoer stimuleren.

Met transferia, een parkeergarage aan de Hekellaan, hoogwaardig openbaar vervoer, en goede fietsverbindingen worden goede alternatieven geboden om de binnenstad te bezoeken. De binnenstad wordt daardoor autoluwer en een prettigere, schonere en veiligere omgeving voor bewoners en bezoekers, en bovendien een gezondere omgeving met minder fijnstof.

GroenLinks maakt zich sterk voor bereikbaarheid en mobiliteit:

- Netwerk van goede fietsverbindingen tussen wijken, kernen en de binnenstad, dat aansluit op regionale fietspaden.
- Meer 'fietsstraten' (straten met voorrang voor fietsers), waarmee je tot in het centrum kunt komen. (Fietsstraten houden nu nog te vaak op aan de rand van het centrum.)
- Bij herinrichting van straten werken aan meer ruimte en veiligheid voor fietsers en voetgangers.
- Waar mogelijk verkeerslichten zo afstellen dat fietsers en voetgangers vaker en sneller voorrang krijgen.
- Selectief afsluiten van wegen in het buitengebied voor doorgaand gemotoriseerd verkeer, ten gunste van voetgangers en fietsers.
- Meer ruimte om je fiets goed en veilig te stallen, met name aan de westzijde van station 's-Hertogenbosch en in de wijken bij winkelcentra.
- Een grote gratis fietsenstalling als onderdeel van de herontwikkeling van het voormalige GZG-terrein.
- Behoud van goede busverbindingen *tussen* binnenstad, wijken en dorpskernen, inclusief de kernen Nuland en Vinkel, die nieuw zijn binnen de gemeentegrenzen, terwijl er *binnen* de wijken en dorpen meer ruimte komt voor combinaties van bus en fiets en slimme systemen voor flexibel deelvervoer in plaats van grotendeels lege bussen.
- Ontwikkeling van een lokaal (Groote Wielen - Jeroen Bosch Ziekenhuis, Meerendonk - GZG) en regionaal netwerk (Drunen - Waalwijk - Efteling - Tilburg, Veghel - Uden) van hoogwaardig openbaar vervoer.
- Meer verkeersveiligheid, gemotoriseerd verkeer langzaam laten rijden in woongebieden, alleen bestemmingsverkeer in woongebieden.
- Meer gebruik van schone deelauto's, onder meer te stimuleren via het parkeerbeleid.
- Stimulans voor gebruik van elektrische auto's, onder meer door een uitgebreider netwerk van oplaadpunten in de gemeente, en inkoop van elektrische auto's door de gemeente.
- Bevorderen van een milieuvriendelijk systeem van stadsdistributie met fietskoeriers en elektrische (vracht)auto's.
- Forse uitbreiding transferia (nieuwe transferia in Meerendonk en aan de noordzijde van de stad), minder parkeerplaatsen voor bezoekers in de binnenstad.
- Behoud van goedkoop busvervoer tussen transferia en binnenstad.
- Meer mogelijkheden voor parkeerregulering in de wijken, via prijsmechanismen bezoekers van buiten de stad ertoe te bewegen gebruik te maken van transferia.
- Afspraken met grote bedrijven en instellingen in Den Bosch over parkeerbeleid en mobiliteitsmanagement (bijvoorbeeld door het stimuleren van meer thuiswerken en meer gebruik van het openbaar vervoer), ook om de parkeerdruk in woonwijken naast grote bedrijven en instellingen te verminderen.

- Parkeerplaatsen voor bezoekers uit de binnenstad, meer straten en pleinen autovrij, parkeergarages inzetten als parkeerplaatsen voor bewoners.

Ruimtelijke ordening: compacte stad omgeven door groen en water

Het vele groen en water in en om onze stad en dorpen is een van de belangrijkste kwaliteiten van de gemeente 's-Hertogenbosch. Dat wil GroenLinks dan ook zoveel mogelijk behouden. Bij het bouwen van nieuwe woningen verdienen 'inbreiden' en hoogbouw op de juiste locaties de voorkeur boven uitbreiden ten koste van natuur en open ruimte. GroenLinks vindt dan ook, dat het stedelijk gebied van de gemeente met de voltooiing van de Groote Wielen haar grenzen heeft bereikt. De stad mag niet nog meer buitengebied opslokken. We morsen niet meer met ruimte: bouwen gaat de hoogte en de diepte in.

Het ruimtelijk beleid moet meer rekening houden met klimaatverandering. Sterker variërende neerslag vraagt meer ruimte voor natuur en waterberging rondom de stad. Ook in de stad kunnen grasdaken en ander groen zorgen voor gelijkmatigere afvoer van regenwater, waardoor riolen niet overbelast raken, en voor beperking van het 'hitte-eiland-effect' (het effect dat de stedelijke omgeving nog meer opwarmt dan het buitengebied).

GroenLinks wil dat alle nieuwe ruimtelijke plannen van de gemeente worden getoetst op ecologische, economische en sociale duurzaamheid. Die aspecten willen we vastleggen in bestemmingsplannen. Duurzame energie moet de ruimte krijgen, met locaties voor windmolens. In woonwijken willen we meer ruimte voor kleinschalige zorgvoorzieningen en voor het zelf opwekken van duurzame energie met zonnepanelen.

Momenteel werkt de gemeente aan verschillende grote (her)inrichtingen. Denk aan het GZG-terrein en de Kop van 't Zand. Niet alle ontwikkelingen lopen zo snel als gepland, mede als gevolg van de crisis. Doordat grote investeerders moeilijker te vinden zijn, moeten we plannen meer gefaseerd en meer flexibel uitvoeren. GroenLinks wil dat de gemeente daarbij meer ruimte geeft aan tijdelijke natuur en aan initiatieven van inwoners, kunstenaars en startende bedrijfjes om tijdelijke invullingen aan de locaties te geven, zoals nu al succesvol gebeurt bij de oudbouw op het GZG-terrein.

GroenLinks maakt zich sterk voor ruimtelijke ordening:

- Geen grote nieuwe uitbreidingslocaties na de Groote Wielen; door verdichting, dubbel ruimtegebruik (met name parkeergarages en benutting van groene daken), hoogbouw, en betere benutting van de ruimte is er voldoende plaats voor nieuwe woningen. De stad zal groeien zonder groter te worden.
Hoewel we kiezen voor meer compacte (hoog)bouw, om te voorkomen dat we natuurgebieden volbouwen, willen we daarbij wel voor iedere woning een eigen en/of gedeelde buitenruimte houden, zoals balkons, dakterrassen en binnentuinen.
- Toets op ecologische, economische en sociale duurzaamheid bij alle nieuwe ruimtelijke plannen van de gemeente (vast te leggen in de ruimtelijke structuurvisie en in bestemmingsplannen).
- Meer aandacht voor groen in de wijk, openbaar vervoer en de fiets bij de ontwikkeling van ruimtelijke plannen.
- Goede bereikbaarheid van alle bedrijventerreinen per openbaar vervoer en fiets.
- Meer ruimte voor tijdelijke natuur, startende bedrijfjes en initiatieven van kunstenaars en omwonenden als de herontwikkeling van gebieden langer duurt.

Natuur en buurtgroen: behouden en versterken

GroenLinks wil geregeld vastleggen (monitoren), hoe natuur en milieu ervoor staan in de stad. Dit kan de gemeente samen met onderwijsinstellingen en natuur- en milieuorganisaties doen. Hoe gaat het met plant- en diersoorten? Met de uitstoot van broeikasgassen? Met de lucht, de bodem en het oppervlaktewater? Zichtbaar maken wat er (nog) is en waar zich problemen voordoen, helpt om kwaliteit te handhaven. Natuur en milieu verdienen ook meer aandacht in het onderwijs op alle niveaus.

Het behoud van waardevolle natuur in en om de stad vraagt om een zeer terughoudend kapbeleid voor bomen. Naast behoud wil GroenLinks ook, dat de gemeente actief meer natuur ontwikkelt. Denk bijvoorbeeld aan de Gebiedsontwikkeling Oostelijke Langstraat (tussen Vlijmen en Den Bosch), waar een ecotunnel onder de A59 wordt gerealiseerd, die ervoor zorgt dat Den Bosch 'droge voeten' houdt als Dommel en Aa weer eens overlopen, maar ook een ecologische verbinding maakt tussen het Groene Woud en de Maas. Door natuurontwikkeling te stimuleren kunnen we kwetsbare plant- en diersoorten goed beschermen. Ons initiatiefvoorstel om bijensterfte tegen te gaan, inmiddels onderdeel van het gemeentelijk beleid, is een ander succesvol voorbeeld uit de vorige raadsperiode.

Groen in de wijken is belangrijk voor leefbaarheid, draagt bij aan biodiversiteit en heeft positieve effecten op gezondheid en welzijn van bewoners. Gelukkig zijn er in 's-Hertogenbosch al de nodige voorbeelden te vinden van bewonersinitiatieven voor meer en beter groen in de eigen omgeving. Zo reikte GroenLinks Den Bosch in 2009 een Groen Lintje uit aan een werkgroep van omwonenden voor hun vernieuwingen rond de Oosterplas (onder meer een belevingspark en natuurspeelplaats). In 2012 ging het Groene Lintje naar de buurttuin Graafse Hof aan het Mgr. van Roosmalenplein. En er zijn nog veel meer goede voorbeelden te vinden in Den Bosch. GroenLinks wil zulke initiatieven bevorderen.

GroenLinks maakt zich sterk voor natuur en buurtgroen:

- Actief monitoren en in kaart brengen van de natuur- en milieukwaliteit van de stad, inclusief gezondheidsrisico's door fijnstof en andere verontreinigingen.
- Zeer terughoudend kapbeleid voor bomen.
- Stimulans voor natuurontwikkeling, onder meer om kwetsbare dier- en plantsoorten te beschermen en om de stad klimaatbestendig te maken (waterberging).
- Versterking van natuur- en milieueducatie op alle niveaus.
- Steun om te komen tot een centrum voor natuur- en milieueducatie om scholen, instellingen en particulieren te adviseren en ondersteunen.
- Een tuin voor iedere school, waarin kinderen zelf groente en fruit kunnen telen en zien groeien.
- Behoud, versterking en goed onderhoud van parken en van het kleinschalig groen in buurten en wijken. Veel inwoners vinden goed onderhoud van het groen belangrijk en ergeren zich aan zwerfvuil. Waar mogelijk willen we dat buurtbewoners de ruimte krijgen om dit groen meer zelf te gaan beheren en onderhouden.
- Meer rijke natuur in de openbare ruimte die bijdraagt aan biodiversiteit met (fruit)bomen, bloemen, bijen, vlinders en vogels.
- Veel ruimte voor buurtbewoners om zelf buurttuinen of ander groen te creëren en onderhouden op braakliggende terreinen, mits dit ecologisch verantwoord en met draagvlak van omwonenden gebeurt. Met goede voorlichting en een open dialoog kunnen we dat draagvlak stimuleren.

- Een gemeentelijk actieplan om samen met de inwoners 'stenen te gaan lichten' en hier buurtgroen voor terug te plaatsen.
- Burgers aanmoedigen om particuliere tuinen groen te houden en beperkt te bestraten voor een betere leefbaarheid, luchtkwaliteit en het bufferen van regenwater.
- Subsidieregeling voor groene erfafscheidingen (heggen in plaats van hekken) en groene (gras)daken.
- Behouden, versterken en beter bekend maken van de aandacht, financiële middelen en burgerinitiatieven voor biodiversiteit, vanuit het Platform Biodivers, waarin natuur- en milieuorganisaties en stadslandbouw- en buurtuininitiatieven samenwerken met elkaar en met de gemeente.

Dierenwelzijn: dieren thuis in de stad

GroenLinks wil een compleet en samenhangend pakket aan maatregelen voor dierenwelzijn. Het beleid moet zich richten op alle dieren in de gemeente: wilde dieren, huisdieren, zwerfdieren en landbouwdieren. Regionale samenwerking is hierbij essentieel, omdat dieren –zeker wilde dieren– niet binnen de gemeentegrenzen blijven. Dierenwelzijn hoort een belangrijk en vanzelfsprekend aandachtspunt te zijn op tal van terreinen, van landbouw tot verkeer en van inkoopbeleid tot het beheer van de openbare ruimte.

Dit realiseert de gemeente dan in samenwerking met natuurbeheerders, dierenwelzijnsorganisaties, dierenparkjes, boeren, kinderboerderijen, het dierenasiel, de dierenambulance en onderwijsinstellingen in de regio. Voor veehouders en andere professionals die met dieren omgaan, zal de gemeente dan een betrokken partner zijn voor het vergroten van dierenwelzijn.

GroenLinks maakt zich sterk voor dierenwelzijn:

- Krachtig gemeentelijk dierenwelzijnsbeleid, met veel aandacht voor voorlichting en handhaving.
- Met dierenasiel en dierenambulance werken aan betere opvangmogelijkheden voor gewonde en zieke dieren, zwerfdieren en verwaarloosde dieren uit de regio en aan meer bewustwording onder inwoners (in relatie met natuur- en milieueducatie).
- Versterken van de samenwerking van dierenwelzijnsorganisaties, beheerders van dierenparkjes en kinderboerderijen met relevante onderwijsinstellingen in de regio.
- Stimuleren van het chippen van huisdieren. Veel huisdieren komen nu nog onnodig in het asiel terecht, omdat de eigenaar niet te achterhalen is.
- Dierenwelzijn als belangrijk criterium bij de vergunningverlening voor evenementen met dieren. GroenLinks juicht het landelijk verbod op circussen met wilde dieren toe.
- Verkeersmaatregelen om dieren te beschermen, zoals faunatunnels, waarschuwborden en beperking van de maximumsnelheid in verband met overstekende dieren.
- Aandacht voor voldoende nestmogelijkheden en beschutte plekken voor vogels en vleermuizen bij de ontwikkeling van nieuwe gebouwen en nieuw groen. Dat geldt ook voor onderhoud en renovatie van bestaande gebouwen en groenvoorzieningen.
- Zo diervriendelijk mogelijke bestrijding van eventuele overlast door dieren.
- Zodanig beheer van natuur en openbaar groen, dat dieren (zoals broedende vogels) zo min mogelijk worden verstoord, met zo min mogelijk gebruik van bestrijdingsmiddelen. De gemeente bevordert dit ook voor landbouwgebieden (agrarisch natuurbeheer).
- Dierenwelzijn als belangrijk criterium in het inkoopbeleid van de gemeente. Denk niet alleen aan vlees en zuivel, maar bijvoorbeeld ook aan dierproefvrije producten.

Landbouw en voedsel: groen en gezond

Met de komst van Nuland en Vinkel krijgt de stad veel meer landbouwgebied binnen de gemeentegrenzen. Dat maakt het nog belangrijker om een heldere visie op landbouw en voedsel te hebben. Goede voeding is essentieel voor een gezonde bevolking. De jeugd blijft daarbij bijzondere aandacht verdienen, onder meer via het programma Jongeren Op Gezond Gewicht. GroenLinks zet in op voedsel van dichtbij. Landbouw in de regio kan voor een belangrijk deel voorzien in de voedselbehoefte van de stad. Dat vermindert onnodig transport en versterkt de verbindingen tussen producenten en consumenten van voedsel. De consument kan daardoor meer zicht krijgen op de kwaliteit en herkomst van producten. Natuurlijk stimuleren we biologische en gentechvrije landbouw en verduurzaming van gangbare landbouw. Het vergroten van dierenwelzijn, het behoud van biodiversiteit en het verminderen van risico's voor de volksgezondheid staan daarbij voorop.

In het buitengebied rond de stad komen veel functies samen: landbouw, natuur, recreatie, sport, zorg, educatie en meer. GroenLinks wil agrarische ondernemers de ruimte geven om landbouw te combineren met andere functies, zoals natuurbeheer, zorgboerderijen, recreatie of het opwekken van duurzame energie met biomassa, zonnepanelen of windmolens.

Stadslandbouwinitiatieven kunnen voor wat betreft de hoeveelheden slechts een kleine bijdrage leveren aan de totale voedselvoorziening van de stad, maar hebben wel een grote waarde voor de bewustwording van burgers. Door hun ligging midden in de wijken vervullen ze belangrijke educatieve en sociale functies. Ze maken de stad groener en gezonder. De samenwerking die er al is met scholen willen we versterken.

Wat niet geproduceerd kan worden in eigen stad en streek willen we zo duurzaam en eerlijk mogelijk inkopen. Denk bijvoorbeeld aan fairtrade-producten uit ontwikkelingslanden.

GroenLinks maakt zich sterk voor landbouw en voedsel:

- Een regionale voedselstrategie, samen met buurgemeenten, met veel aandacht voor biologische landbouw, verduurzaming van gangbare landbouw, dierenwelzijn, biodiversiteit en volksgezondheid.
- Geen verdere uitbreiding van intensieve veehouderij. Ook voor dieren is er zoiets als een 'menselijke' maat.
- Samen met bedrijven en consumenten werken aan het verminderen van voedselverspilling. Als trekker van het Noordoost-Brabantse samenwerkingsverband 'AgriFood Capital' kan de gemeente hier een belangrijke rol in spelen.
- Een gentechvrije gemeente, met een verbod op de teelt van genetisch gemodificeerde gewassen op het grondgebied van de gemeente en een gentechvrij inkoopbeleid.
- Goede samenwerking met de Bossche kennis- en onderwijsinstellingen op het gebied van voeding, gezondheid, natuur en milieu. De regio moet op die gebieden toonaangevend blijven, met kwaliteit en verduurzaming als richtsnoer.
- Meedenken met en ruimte bieden aan stadslandbouwinitiatieven.
- Ruimte en steun (onder meer in bestemmingsplannen en bij vergunningen) voor agrarische ondernemers die landbouw willen combineren met andere maatschappelijke functies, zoals natuurbeheer, zorg en het opwekken van duurzame energie.
- Duurzaam inkopen van voedsel met de nadruk op (biologische) streekproducten en fairtrade-producten uit ontwikkelingslanden.
- Afspraken maken met scholen over groene en gezonde voeding in schoolkantines.

Open samenleving

Speerpunten:

- Breed anti-discriminatiebeleid met preventie, voorlichting en educatieprogramma's.
- Blijven investeren in cultuur, onder meer met een nieuw theater en een toekomstbestendige bibliotheek.
- Meer ruimte voor jonge (amateur)kunstenaars en jongerencultuur.
- Samen met burgers werken aan veiligheid en leefbaarheid in de wijken.
- Versterken van de lokale democratie en verder ontwikkelen van wijkgericht werken en burgerparticipatie.

Diversiteit en emancipatie: verschillen zijn kansen

GroenLinks staat voor een stad waar iedereen mag en kan meedoen, ongeacht sekse, seksuele voorkeur, afkomst, leeftijd, handicap, etc. Uitsluiting op basis van deze kenmerken is ons vreemd. We staan voor een samenleving waarin recht wordt gedaan aan de diversiteit aan talenten, kwaliteiten en opvattingen. Iedereen dient eerlijke kansen te krijgen om zichzelf te bewijzen en te ontwikkelen, met enthousiaste aanmoediging en zonder vooroordelen.

Overall hoort ruimte te zijn voor verschillende manieren om het eigen talent te ontwikkelen en samen vorm te geven aan onze samenleving. Belemmeringen daarvoor moeten we wegnemen en kansen moeten we benutten. In het onderwijs, in kunst en cultuur, in het bedrijfsleven, in sportclubs en verenigingen, in zorg en welzijn, en in de politiek. Juist verscheidenheid kan de stad versterken als mensen de kans krijgen om elkaar te ontmoeten en van elkaar te leren. De brede opzet van scholen in de stad en het sterke verenigingsleven bieden daar volop kansen voor.

GroenLinks maakt zich sterk voor diversiteit en emancipatie:

- De gemeente als goed voorbeeld waar het gaat om diversiteit: ze voert een op diversiteit gericht personeelsbeleid binnen de eigen organisatie en neemt het onderwerp structureel mee in de vorming van beleid, zeker waar het gaat om wonen, leefbaarheid, zorg, cultuur, onderwijs en arbeidsmarkt.
- Breed anti-discriminatiebeleid: niet alleen een meldpunt dat meldingen verzamelt, maar ook preventie, voorlichting en educatieprogramma's op scholen en bij verenigingen.
- Hard optreden tegen discriminatie in uitgaansleven en verenigingen; dit kan en moet gevolgen hebben voor vergunningen en subsidies.
- Koplopergemeente voor homo-emancipatie blijven, met bijzondere aandacht voor acceptatie van homo- en biseksuelen en transgenders in scholen, zorginstellingen en verzorgingstehuizen en voor hun veiligheid op straat en in het uitgaansleven.
- Toegankelijkheid en bruikbaarheid van gemeentelijke gebouwen, openbare ruimtes en voorzieningen voor mensen met een lichamelijke beperking.
- Gemeentelijke steun voor particulieren, bedrijven en instellingen die op eigen initiatief de toegankelijkheid en bruikbaarheid van hun panden willen verbeteren voor mensen met een lichamelijke beperking.
- Steun voor projecten die emancipatie, ontmoetingen en sociale samenhang in buurten en wijken bevorderen, zoals 'Meer! met elkaar'.

Kunst en cultuur(historie): een verrijking voor de stad

Kunst en cultuur hebben een waarde op zich. Ze inspireren mensen en houden de stad een spiegel voor. Vanuit creativiteit ontstaan niet alleen prachtige kunstwerken, maar ook nieuwe inzichten en nieuwe verbindingen tussen mensen. We mogen trots zijn op een breed cultureel aanbod, van schilderkunst en keramiek tot dans en theater, van moderne kunst tot carnaval, van amateurvereniging tot kunst- en kleinkunstacademie, en van museumstuk tot nieuwe media en games. Dat biedt volop kansen voor dwarsverbanden en vernieuwing op het snijvlak van verschillende disciplines.

Daarnaast hebben kunst en cultuur zeker ook een economische waarde. Ze leveren een belangrijke bijdrage aan de aantrekkelijkheid van de stad voor nieuwe bedrijven en werknemers. En dragen bij aan toerisme en stadspromotie. Het Jeroen Bosch-jaar 2016 biedt hiervoor een geweldige kans. GroenLinks wil culturele initiatieven vanuit de stad ondersteunen om de stad een modern imago te geven. Met minder vertrutting en meer vrijheid.

Kunstenaars, amateurs en culturele ondernemers worden gesteund door het bieden van ruimte en door verbindingen met gevestigde instellingen als de Muzerije, Verkadefabriek, Theater aan de Parade, Toonzaal, Poppodium W2, het kunstencluster in de WII-fabriek, het Noordbrabants Museum en Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch, Bevrijdingsfestival Brabant, de Kunstnacht en Theaterfestival Boulevard.

Mede dankzij de kunstacademie, Koningstheateracademie en het Koning Willem I College bruist de stad van jonge creatieve mensen. 's-Hertogenbosch hoort niet alleen de 'stad van je moeder' te zijn, maar ook de stad van jongeren zelf. We willen het voor jongeren aantrekkelijker maken om hier te blijven, doordat ze zich in Den Bosch kunnen ontplooiën. We willen dat de culturele jongerenactiviteiten die er al zijn, de ruimte krijgen en stevig doorgroeien. Daarnaast moet er meer ruimte zijn voor nieuwe initiatieven van jongeren en recent afgestudeerden.

GroenLinks is voor ruimhartige bescherming van het cultureel erfgoed, samen met de vele organisaties en particulieren die dit in onze stad een warm hart toedragen. Maar we zijn tegen herbouw van wat verdwenen is (puthuis, Piekenpoort, oude molen) en bouwen alsof het oud is (historiserend bouwen). Nieuwe toevoegingen moeten eigentijds zijn en echte toegevoegde waarde hebben voor de stad.

GroenLinks maakt zich sterk voor kunst en cultuur(historie):

- Een beter podium voor amateurverenigingen en kunstenaars: versterking van wijktheaters en Brede Bossche Scholen, meer expositieruimte in lege etalages, meer ruimte voor amateurkunst door samenwerking met professionele theaters en podia.
- Ruimte voor studenten en afgestudeerden van de kunstacademie, onder meer door structurele steun voor studentengalerie TenToon en de werkplekken in de DMT-loods.
- Betere en meer gezamenlijke promotie van het culturele aanbod in de stad, zeker in het kader van het Jeroen Bosch-jaar.
- Blijvende profilering als theaterstad door te investeren in nieuwe theatermakers, voorstellingen en theaterprojecten.
- Een toekomstbestendig nieuw theatergebouw. Daarvoor is op dit moment gekozen om een nieuw theater op de huidige locatie aan de Parade te realiseren. Als dat onhaalbaar blijkt, moet worden uitgeweken naar een andere locatie: dan kiest GroenLinks voor het Paleiskwartier.
- Een bibliotheek die zich verder ontwikkelt tot een creatieve en voor iedereen aansprekende ontmoetingsplaats voor het toegankelijk maken van literatuur en voor het delen van kennis en informatie, met oog voor de toenemende digitalisering.
- Meer medewerking en ruimte vanuit de gemeente voor kleinschalige culturele

evenementen, om barrières weg te nemen bij het ontstaan of laten groeien van nieuwe initiatieven.

- Meer ruimte voor jonge (amateur)kunstenaars en jongerencultuur; steun voor activiteiten als B*There Festival, Kunstbende, Voor Talent Wordt Geklapt, en Maak je Move.
- Meer ruimte voor jonge kunstenaars in de vorm van betaalbare (al dan niet tijdelijke) woon-werkplekken.
- Versterking van cultuureducatie door het stimuleren en faciliteren van nog meer samenwerking tussen scholen en culturele instellingen en verenigingen.
- De band tussen de stad en de kunstacademie versterken door actief te sturen op meer samenwerking van culturele instellingen met de academie en haar studenten.
- Cultuur is voor iedereen: culturele instellingen, evenementen en voorstellingen moeten ook toegankelijk zijn voor inwoners met de laagste inkomens.
- Behoud van cultureel erfgoed, maar geen 'Efteling' maken van de stad. Ruimte bieden voor nieuwe architectonische toevoegingen.
- Stimuleren van initiatieven die cultureel erfgoed op een vernieuwende en aansprekende manier toegankelijk maken, zoals De Groene Vesting.

Openbare orde en veiligheid: samen voor een veilige stad

Criminaliteit dient bestreden te worden. Straffen kan nodig zijn, maar voor GroenLinks is dat nooit het hele verhaal. Beter is het voorkómen van criminaliteit. Veiligheid en de leefbaarheid vergroten in buurten en wijken kan samen door bewoners, politie en toezichthouders.

GroenLinks staat ook voor goede hulp en nazorg voor wie zijn/haar straf heeft uitgezeten en weer een plek moet vinden in de samenleving, om terugval in het eerdere criminele gedrag te voorkomen en ook daarmee de veiligheid te vergroten.

GroenLinks maakt zich sterk voor openbare orde en veiligheid:

- Veiligheid en leefbaarheid in de wijken: initiatieven zoals buurtbemiddeling, buurtvaders en buurtinformatienetwerken worden gehandhaafd en waar mogelijk versterkt.
- Een schone buurt met streng optreden tegen het dumpen van afval.
- Extra stimuleren van brandpreventie en het voorkomen van woninginbraken, in samenwerking met woningcorporaties.
- Blijvend goede opvang en hulpverlening voor huiselijk geweld. Voorkomen is beter dan genezen, er wordt preventief op ingezet en er is extra aandacht voor nazorg.
- Afspraken met horeca over veilig uitgaan.
- Geen cameratoezicht in de openbare ruimte. Het is duur, helpt niet echt, verschuift problemen en schendt de privacy.
- Gereguleerde wietteelt om de toelevering van coffeeshops uit het criminele circuit te halen.
- Steun voor maatschappelijke initiatieven voor re-integratie van ex-gedetineerden; een goed voorbeeld is het Exodushuis aan de Sonniusstraat in Den Bosch, dat opvang en ondersteuning biedt aan ex-gedetineerden en gedetineerden in de laatste fase van hun straf die gemotiveerd zijn uit de criminaliteit te stappen.

Open communicatie en bewonersinitiatief: ruimte voor betrokken burgers

De gemeente is er voor haar inwoners, maar GroenLinks verwacht ook iets van bewoners zelf. Politiek is te belangrijk om alleen aan politici over te laten. Problemen in de wijk verdienen een gezamenlijke aanpak van gemeente, instellingen en buurtbewoners met verschillende achtergronden. Dat schept een band. De gemeente kan en moet niet meer alles zelf willen regelen, maar heeft een nieuwe rol als facilitator, aanjager en verbinder. Minder regels en procedures, meer maatwerk. Minder algemeen beleid, meer wijkgericht werken. Minder dichtgetimmerde plannen, meer open processen. Minder afgebakende hokjes in de ambtelijke organisatie, meer slimme combinaties. Minder beperkingen, meer vrije ruimte.

Meer maatwerk en 'loslaten' kunnen betekenen, dat er soms verschillende oplossingen komen voor soortgelijke gevallen. Tot op zekere hoogte moeten we dat leren accepteren; we moeten dan niet direct weer alles met veel regeltjes gelijk willen trekken.

Als burgers meer zelf moeten beslissen en regelen, hebben ze daarvoor wel de juiste informatie nodig. Dat vraagt om open en actieve communicatie door de gemeente. Ook onafhankelijke lokale media spelen daarbij een belangrijke rol. Lokale media zijn bovendien voor nieuwkomers een manier om de stad en haar inwoners beter te leren kennen.

GroenLinks maakt zich sterk voor open communicatie en bewonersinitiatief:

- Nieuwe inrichting en training van de gemeentelijke organisatie om goed om te gaan met de nieuwe rol van facilitator, aanjager en verbinder. Meer samenwerking en minder strikte scheidingen tussen afdelingen; minder achter het bureau en meer de stad in.
- Open en transparante werkwijze van het gemeentebestuur en de ambtelijke organisatie, correcte en tijdige reactie op verzoeken en bezwaren.
- Experimenten van bestuurders, ambtenaren en gemeenteraad met nieuwe werkvormen, ook via internet, om burgers meer te betrekken bij de vorming en uitvoering van beleid.
- Verder ontwikkelen van wijkgericht werken en burgerparticipatie. Met de kernen Nuland en Vinkel wordt gesproken over welke vorm het beste bij deze dorpen past.
- Behoud en betere promotie van het Bewoners Initiatief Geld (geld waarmee burgers eigen projecten in de wijken gedeeltelijk kunnen financieren, zoals een wijkfeest, sporttoernooi of workshop).
- Goede, actieve informatievoorziening door de gemeente aan burgers en belangenorganisaties.
- Gemeentelijke steun voor de lokale omroep Boschtion, zodat er een goede, dagelijks nieuwe programmering kan ontstaan.
- Meer *open data*: voor zover niet vertrouwelijk of privacygevoelig moeten alle informatiebronnen en onderzoeksgegevens van de gemeente publiek beschikbaar zijn. Als burgers, bedrijven en organisaties daarmee innovatieve toepassingen en slimme apps ontwikkelen, kan al die informatie meer ten goede komen aan de stad. Denk aan een app die aangeeft hoe je energiezuiniger kunt leven, of een app die de natuur- en milieukwaliteit in je wijk toont.

Colofon

De tekst van dit verkiezingsprogramma is vastgesteld door de ledenvergadering van GroenLinks Den Bosch op 16 april 2014.

GroenLinks Den Bosch
Postbus 1219
5200 BG 's-Hertogenbosch
info@groenlinksdenbosch.nl
www.groenlinksdenbosch.nl
www.twitter.com/BoschGroenLinks
www.facebook.com/BoschGroenLinks